

دوره ۵۱، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۰
صفحات ۴۲۱ تا ۴۴۱ (مقاله پژوهشی)
DOI: 10.22059/JQCLCS.2022.337002.1735

امکان‌سنجی ارجاع امر به کارشناسی در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالا

محمدجواد فتاحی*

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده‌گان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران

فضل‌اله امیرحاجلو

دانش‌آموخته دکتری گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده‌گان فارابی، دانشگاه تهران، قم،
ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۷ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۲۲)

چکیده

کارشناسی در پرونده‌های جرائم اقتصادی به‌ویژه قاچاق کالا حدود سه دهه محل بحث و اختلاف در حوزه نظری و اجرایی بوده است. بدیهی است که هرچه جرائم واجد جنبه‌های فنی و تخصصی بیشتری باشند، بهره‌گیری از نظریات کارشناسی برای تشخیص موضوع و تطبیق آن با قانون بیشتر ضرورت می‌یابد و در این میان، رسیدگی به جرائم اقتصادی از جمله قاچاق کالا که با پویایی و پیچیدگی، در امور غامض تجاری، بانکی و گمرکی ریشه دارند، کارشناسانی حرفه‌ای و بی‌طرف را به یاری می‌طلبد. لیکن قانونگذار که سیاست جرم‌انگاری و کشف حداکثری و سرعت در رسیدگی با برائت حداقلی را برای مبارزه با قاچاق کالا برگزیده، بدون منع صریح از ارجاع به کارشناسی، عبارات ماده ۴۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ را به‌نحوی تقریر کرده بود که مراجع رسیدگی‌کننده، اراده مقنن را بر «منع»، استنباط کرده و در عمل، راه ارجاع به کارشناسی را به روی متهمان قاچاق کالا بسته بودند و سرانجام با تصویب قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ و به موجب تبصره ۳ الحاقی به آن ماده - که کارشناسی موضوع ماده ۴۷ و تبصره‌های آن را قابل ارجاع به «کارشناس رسمی دادگستری» نمی‌داند - به سکوت، ابهام و اختلاف‌نظرها در این خصوص پایان داده شد. با این وصف، در حال حاضر شاهد وضع مقرره‌ای افتراقی در قلمرو دادرسی کیفری هستیم که حق دسترسی متهم به کارشناسان مستقل و برخوردار از دادرسی عادلانه پرونده‌های قاچاق کالا و ارز را تضییع می‌کند و ممکن است مانع کشف واقع شود. در این تحقیق، با بررسی مقررات و رویه مراجع رسیدگی‌کننده، ریشه‌های نظریه «ممنوعیت ارجاع مسائل فنی پرونده‌های قاچاق کالا به کارشناسی» بررسی و پس از نتیجه‌گیری، پیشنهادهایی ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی

قاچاق کالا، گمرک، کارشناس رسمی دادگستری، کارشناسی.

* mjfathi@ut.ac.ir

ORCID iDs: <https://orcid.org/0000-0003-2719-6554>

مقدمه

در قانون آیین دادرسی کیفری و اسناد بین‌المللی^۱ به حق متهم برای درخواست کارشناسی اشاره شده است. در تبیین جایگاه کارشناسی در پرونده‌های قاچاق کالا، شاید آغاز بحث از اینجاست که قاچاق کالا، در امور بازرگانی^۲ ریشه دارد، زیرا مرتکبان قاچاق، مقررات صادرات و واردات را نقض می‌کنند و اقدام به صادرات و واردات کالا، طبق ماده ۲ قانون تجارت، عملی تجاری است.

اختلاف‌ها و دعاوی بازرگانی به‌ویژه زمانی که جنبه بین‌المللی داشته و پای بانک‌ها به‌عنوان واسطه در میان باشد، چنان از پیچیدگی علمی و فنی برخوردار است که جز به مدد تجربه و تخصص حقوقدانان بانکی که دادرسی‌های قضایی زیادی در مورد دعاوی بازرگانی، اداره کرده‌اند و بانکدارانی که تجربه وسیعی در زمینه تأمین مالی‌ای تجاری داشته‌اند، حل و فصل نمی‌شود. بر این اساس، در کنار دادرسی قضایی و داوری، اتاق بازرگانی بین‌المللی (ICC)، از اکتبر ۱۹۹۷ قواعدی ویژه‌ای برای رسیدگی به اختلاف‌های تجاری ناشی از اعتبارات اسنادی از طریق ارجاع به گروه کارشناسی موسوم به «دکس دکس» تدوین کرده است که به لحاظ کم‌هزینه بودن، سرعت در رسیدگی و صدور رأی و شفافیت، مورد استقبال جامعه بازرگانان قرار گرفته است (سربازیان و رضایی، ۱۳۹۴: ۱۴۰-۱۰۹). این گرایش به نظر در تمامی دعاوی اعم از حقوقی و کیفری وجود دارد و طرفین دعوا، آرای مبتنی بر نظریه کارشناسی را بیشتر موافق عدالت می‌دانند. از دلایل تمایل آنها، «شفافیت زبان در انتقال مفاهیم تخصصی»، و «نتیجه‌گیری‌های موثق، قابل استناد و بی‌طرفانه» و «انسجام و ارتباط منطقی بین مطالب» است و این عوامل، ملاک سنجش گزارش کارشناسی خوب نیز است (leslie et al., 2007: 394-410).

در ایران نیز قانونگذار، همواره در دعاوی بازرگانی، اهتمام ویژه‌ای به جلب نظر افراد متخصص در امور بازرگانی داشته، چنانکه پیش از انقلاب، قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۵۶ به دادگاه‌ها اجازه داده بود، از وجود اشخاص بصیر در امور بازرگانی در امر کارشناسی و داوری استفاده کنند.^۳

۱. برای مثال در کنوانسیون حقوق بشر آمریکایی (شق «و» بند ۲ ماده ۸) به حق برخورداری از تسهیلات کافی برای تهیه دفاعیه شامل حق متهم به‌منظور کسب نظر کارشناسان مستقل هنگام تهیه و ارائه لایحه دفاعیه اشاره شده است (طه و اشرفی، ۱۳۹۰: ۱۷).

۲. اتاق بازرگانی بین‌المللی برای حل و فصل اختلافات تجاری میان بازرگانان، «مرکز بین‌المللی کارشناسی» راه‌اندازی و آیین مراجعه به کارشناسان را نیز در مجموعه‌ای با عنوان «مقررات کارشناسی» تنظیم کرده که به موجب بند ۳ ماده ۱۲ آن، نظر کارشناس برای طرفین الزام‌آور نیست، مگر اینکه طرفین به‌نحو دیگری مقرر کرده باشند.

۳. ماده ۲۸ قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۵۶: «دادگاه‌ها می‌توانند در رسیدگی به دعاوی بازرگانی ناشی از معاملات تجاری بین دارندگان کارت بازرگانی صادر از مراجع صلاحیتدار ایران از وجود اشخاص بصیر در امور بازرگانی استفاده کنند. برای انجام این منظور نمایندگان اطاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران در تهران و شعب اطاق بازرگانی و صنایع و معادن در

اگرچه همچنان بستر قانونی برای اختصاص شعبی از دادگاه‌های عمومی برای رسیدگی به امور بازرگانی و ارجاع موضوعات تخصصی به کارشناسان رسمی دادگستری فراهم است، در این میان، وضعیت کارشناسی در پرونده‌های قاچاق کالا و ارز، متفاوت و استثنایی تلقی شده و در ارجاع امور فنی و تخصصی به کارشناسان رسمی دادگستری، پس از مدت‌ها تردید، مانع ایجاد شده است.

از یک طرف در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، اشاره‌ای به حق اعتراض متهم به نظریه گمرک که در اجرای ماده ۴۷ آن قانون^۱ اعلام می‌شود، نشده است و برخی شعب رسیدگی‌کننده، به محض دریافت پاسخ گمرک و بدون آنکه نظریات گمرک در خصوص ارزش کالا و تطبیق کالا با اسناد مثبت گمرکی را به متهم تفهیم کنند یا حتی بر مبنای اصل «ارزش‌گذاری دلایل و مدارک به وسیله قاضی» یا اصل «آزادی رسیدگی به دلایل» برای خود، در خصوص بررسی و تطبیق نظریه گمرک با واقع و اوضاع و احوال حاکم بر پرونده، حقی قائل باشند، اقدام به صدور رأی بر آن اساس می‌کنند. در بسیاری موارد اساساً مستندات ارزش‌گذاری و دلایل اعلام عدم مطابقت کالا با اسناد به مرجع رسیدگی‌کننده اعلام نمی‌شود.

در حالی که براساس استاندارد ۹-۸ کنوانسیون تجدیدنظرشده کیوتو^۲، تصمیمات گمرک باید به ذی‌نفع اعلام شود و طبق استاندارد ۱۰-۱ باید برای او حق اعتراض شناخته شود. اقتضای اصل «تساوی سلاح‌ها»^۳ یا به عبارت بهتر «اصل موازنه قوا»^۳ دینز این است که طرفین از امکانات کافی

شهرستان‌ها یک یا چند هیأت که هر هیأت مشتمل بر سه نفر از اشخاص بصیر در امور بازرگانی باشد انتخاب خواهند کرد. مدت عضویت در هیأت مذکور چهار سال است لیکن تجدید انتخاب اعضا آن بلامانع می‌باشد...».

۱. ماده ۴۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ (قبل از اصلاح ۱۴۰۰): «شعبه رسیدگی‌کننده ضمن ارسال رونوشتی از مدارک پرونده به گمرک یا سایر سازمان‌های مأمور وصول درآمدهای دولت حسب مورد، در مورد تعیین ارزش کالا و یا ارز مکشوفه و بررسی اسناد ابرازی برای احراز جرم قاچاق استعمال مینماید. همچنین وقت رسیدگی به سازمان‌های مذکور و متهم ابلاغ میگردد. سازمان مأمور وصول درآمدهای دولت موظف است ظرف ده روز از تاریخ دریافت استعمال، پاسخ آن را ارسال و نماینده حقوقی خود را نیز برای حضور در جلسه رسیدگی معرفی نماید. در هر صورت، تشکیل جلسه رسیدگی منوط به حضور نماینده مذکور نیست».

۲. کشور ما در تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۴ به موجب قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تجدیدنظرشده کیوتو در مورد ساده و هماهنگ‌سازی تشریفات گمرکی، به کنوانسیون مذکور پیوسته و ضمیمه عام آن را - که دربرگیرنده استانداردهای یادشده است - نیز پذیرفته است.

۳. اقتضای این اصل که از آن به‌عنوان Equality of arms یاد می‌شود، آن است که طرفین امکان یکسان دسترسی به اسناد و مدارک پرونده را دست‌کم تا آنجا که در شکل‌گیری رأی دادگاه مؤثر است، داشته باشند و هر طرف از فرصت اعتراض به ادله طرف دیگر برخوردار باشد (فضائلی، ۱۳۹۲: ۳۳۰).

برای بیان و عرضه دفاعیات خود برخوردار باشند (شریفی و شیدائیان، ۱۳۹۶: ۱۵۳) و پیش از ارائه نظریه گمرک به متهم و استماع دفاعیات وی، مرجع رسیدگی کننده، حق صدور رأی نداشته باشد. از طرف دیگر، ادارات مأمور وصول عایدات دولت به‌ویژه گمرک، به استناد ماده ۲ قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی در خصوص قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴^۱ (قانون سابق) اعتقاد داشتند احراز بزه قاچاق و پس از طرح پرونده در مراجع رسیدگی کننده، بررسی اسناد مثبت گمرکی ابرازی متهمان و تطبیق آنها با کالاهای مکشوفه به ظن قاچاق، صرفاً در صلاحیت آنهاست و قابل ارجاع به کارشناسان رسمی دادگستری نیست. سپس با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ و به استناد ماده ۴۷ آن قانون اعتقاد به نظریه ممنوعیت ارجاع موضوعات و مسائل گمرکی در پرونده‌های قاچاق، به کارشناسان رسمی دادگستری، قوت گرفت و به‌جرات می‌توان گفت در عمل، باب ارجاع امور فنی در پرونده‌های قاچاق کالا به روی کارشناسان رسمی دادگستری در امور گمرکی، بسته شده و در حال حاضر با تصویب قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۰/۱۱/۱۰^۲ به موجب تبصره ۳ الحاقی به ماده ۴۷ اصلاحی^۳ مقرر شده است: «کارشناسی موضوع این ماده و تبصره‌های آن قابل ارجاع به «کارشناس رسمی دادگستری» نیست».

۱. «به‌منظور تسریع در رسیدگی و تعیین تکلیف قطعی پرونده‌های مربوط به کشفیات قاچاق اعم از کالا و ارز، اداره‌های مأمور وصول درآمدهای دولت یا سازمان‌هایی که به موجب قانون مبارزه با قاچاق، شاکی محسوب می‌شوند، در صورت احراز کالا یا ارز قاچاق مکلف‌اند، حداکثر ظرف ۵ روز نسبت به تکمیل پرونده اقدام و براساس جراثم و مجازات‌های مقرر در قوانین مربوط و این قانون به‌ترتیب زیر عمل نمایند...»

۲. لایحه اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی در مورخه ۱۳۹۴/۵/۱۴ در هیأت وزیران تصویب و در تاریخ ۱۳۹۵/۴/۱۳ در صحن علنی مجلس اعلام وصول شده و در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ تصویب و در تاریخ ۱۴۰۰/۱۲/۷ به تأیید شورای نگهبان رسیده است. این قانون در ۱۴۰۱/۰۱/۲۵ در روزنامه رسمی منتشر و از ۱۴۰۱/۰۲/۱۰ اجرایی شده است.

۳. ماده ۴۷ اصلاحی ۱۴۰۰: «شعبه رسیدگی کننده مکلف است جهت اتخاذ تصمیم درباره احراز قاچاق و یا حمل، نگهداری، عرضه یا فروش کالا یا ارز قاچاق نسبت به استعلام نظر کارشناسی مشورتی حسب مورد از سازمان‌های مأمور وصول درآمدهای دولت نظیر گمرک و بانک مرکزی در مورد تعیین ارزش کالا یا ارز مکشوفه و بررسی اسناد ابرازی جهت انطباق و تعلق به کالای مکشوفه اقدام نماید. وقت رسیدگی به سازمان‌های مذکور و متهم ابلاغ می‌شود. سازمان مأمور وصول درآمدهای دولت موظف است ظرف ده روز از تاریخ دریافت استعلام پاسخ آن را ارسال و نماینده حقوقی خود را نیز برای حضور در جلسه رسیدگی معرفی نماید. در هر صورت تشکیل جلسه رسیدگی منوط به حضور نماینده مذکور نیست...»

تبصره ۳ - کارشناسی موضوع این ماده و تبصره‌های آن قابل ارجاع به «کارشناس رسمی دادگستری» نیست.

اگرچه در جریان بررسی و تصویب لایحه اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قوه قضاییه در پیشنهادهای خود^۱، متن ماده ۴۷ را بدون ایراد دانسته و با الحاق تبصره ۳ به آن موافقت نکرده است، لیکن مجلس پس از رفع ایراد شورای نگهبان مبنی بر عدم رعایت بند ۲ اصل ۱۵۸ قانون اساسی، از اعمال نظر قوه قضاییه در خصوص الحاق تبصره ۳ و از حذف آن خودداری و شورای نگهبان هم در پنج مرحله بررسی و اعلام ایرادات، متعرض آن نشده است. این تحقیق با بیان موضوعات فنی و گمرکی پرونده‌های قاچاق و بررسی مقررات و رویه مراجع رسیدگی‌کننده، مشکل را واکاوی می‌کند.

۱. موضوعات تخصصی در پرونده‌های قاچاق کالا

با عنایت به ماده ۴۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (اصلاحی ۱۴۰۰)، در پرونده‌های قاچاق کالا از حیث تعیین موضوع، برای تشخیص ایرانی یا خارجی بودن کالا، تعیین ارزش، تعرفه و شرایط ورود کالاها، تطبیق اسناد مثبت گمرکی با کالاهای مکشوفه به ظن قاچاق نیاز به کارشناسی است. اثبات جرم و استناد آن به متهم نیز در بسیاری موارد نیازمند بررسی اظهارنامه گمرکی و اسناد حمل و خرید و مدارک و مجوزهایی است که به منظور ترخیص کالا به گمرک ارائه شده است. بر مبنای قانون حاکم، مهم‌ترین موضوعات فنی مطرح در پرونده‌های قاچاق کالا، بیان می‌شود:

۱.۱. تشخیص ایرانی یا خارجی بودن کالا

خارجی بودن کالا رکن اصلی تحقق قاچاق کالای ورودی است. به عبارتی اگر کالایی ایرانی باشد، اساساً موضوع پرونده قاچاق ورودی قرار نمی‌گیرد. بنابراین ادعای ایرانی بودن کالا در مرحله کشف یا رسیدگی قابل طرح و بررسی است.

براساس شیوه‌نامه‌ای که ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز تهیه و ابلاغ کرده^۲، در صورت ادعای ایرانی بودن کالاها مکشوفه توسط متهم و فقدان شواهد و قرائن مبنی بر صدق اظهارات وی مانند مشخصات ظاهری، لفاف بسته‌بندی، علائم تجاری و اسناد ارائه‌شده توسط متهم مثل فاکتور خرید و غیره مراتب توسط دستگاه‌های اجرایی به مراجع صالح رسیدگی اعلام و این مراجع با توجه به ماهیت کالا با ارسال نمونه کالا یا درخواست مراجعه کارشناس به محل نگهداری کالا نسبت به استعلام از دستگاه‌هایی مثل وزارت جهاد کشاورزی، شرکت ملی پخش و

۱. نظرها و پیشنهادهای قوه قضاییه طی نامه‌های شماره ۹۰۰۰/۶۱۳۲۴/۱۰۰ مورخ ۱۳۹۷/۱۲/۱۳ و شماره ۹۰۰/۱۱۳۷۲۴/۱۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۳۱ به مجلس اعلام شده است.

۲. ستاد طی نامه ۹۴/۴۷۲۱/ص مورخ ۱۳۹۴/۱۱/۵ این شیوه‌نامه را به دستگاه‌های عضو ستاد ابلاغ کرده است.

پالایش فراورده‌های نفتی، سازمان غذا و دارو و بانک مرکزی و وزارت صنعت معدن تجارت حسب نوع کالا اقدام می‌کنند. دستگاه‌های اعلام‌شونده در صورت عدم تکافوی اطلاعات یا عدم دسترسی به کارشناسان خبره در حوزه مربوطه می‌توانند از ظرفیت انجمن‌های تخصصی صنفی مربوطه استفاده کنند.

قانونگذار با هدف تعیین مرجع تشخیص ایرانی یا خارجی بودن کالا و رفع اختلاف‌های موجود در رویه مراجع رسیدگی‌کننده، در این خصوص به موجب قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۴۰۰ تبصره‌ای به ماده ۴۷ الحاق کرده است^۱ که آیین‌نامه اجرایی آن جایگزین شیوه‌نامه مذکور خواهد شد.

۲.۱. تعیین ارزش کالا

تعیین ارزش کالاهای مکشوفه به ظن قاچاق از حیث قابلیت ارجاع پرونده به مرجع رسیدگی‌کننده (ماده ۲۱) و تعیین جریمه یا جزای نقدی و حسب مورد تعیین میزان مجازات حبس (مواد ۱۸ و ۱۸ مکرر و ۲۲، ۲۸، ۲۹ و ۳۲) و امکان ضبط وسیله نقلیه (ماده ۲۳) و نیز امکان مصادره محل نگهداری کالاهای ممنوع (ماده ۲۴) با حصول نصاب‌های مقرر و در نهایت برای استفاده‌های آماری، کاربرد دارد.

ارزش کالای موضوع پرونده‌های قاچاق به‌نحوی که در قانون مقرر شده^۲، حسب مورد و بسته به نوع کالا، از سوی ادارات مأمور وصول عایدات دولت و از میان ادارات موصوف، در قریب به اتفاق موارد قاچاق، از سوی گمرک و طبق اصول و روش‌های مقرر در قانون امور گمرکی مصوب

۱. تبصره ۲- مرجع تشخیص ایرانی یا خارجی بودن کالای مکشوفه حسب مورد یکی از وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، جهاد کشاورزی یا بهداشت، درمان و آموزش پزشکی یا سازمان ملی استاندارد ایران است. این مراجع با درخواست شعبه رسیدگی‌کننده و بررسی مشخصات کالا مانند محل تولید و واحد تولیدکننده، نسبت به اعلام نظریه کارشناسی مشورتی، به‌نحو مستدل اقدام می‌نماید. مقام رسیدگی‌کننده در صورت عدم پذیرش نظریه‌های کارشناسی مشورتی مذکور در این تبصره و ماده، به‌طور مستدل آن را رد و تصمیم مقتضی اتخاذ می‌کند. آیین‌نامه مربوط به اجرای این تبصره و تعیین مصادیق کالای مربوط به دستگاه‌های فوق و نحوه پذیرش و اعتراض به نظرات موضوع این تبصره، یک ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط ستاد تدوین و پس از تصویب هیئت‌وزیران، ابلاغ می‌گردد.

۲. بند «ح» ماده ۱ قانون جدید: «ارزش کالای قاچاق ورودی: عبارت است از ارزش سیف کالا (مجموع قیمت خرید کالا در مبدأ و هزینه بیمه و حمل‌ونقل)، به اضافه حقوق ورودی زمان کشف و سایر هزینه‌هایی که به آن کالا تا محل کشف تعلق می‌گیرد که براساس بالاترین نرخ ارز اعلامی توسط بانک مرکزی در زمان کشف محاسبه می‌شود.»

بند «خ» آن ماده: «ارزش کالای قاچاق خروجی: عبارت است از قیمت آزاد کالا در نزدیک‌ترین بازار داخلی عمده‌فروشی محل کشف به اضافه هزینه حمل‌ونقل و هزینه‌هایی مانند عوارض ویژه صادراتی و کلیه یارانه‌هایی که به آن کالا تعلق می‌گیرد.»

۱۳۹۰/۰۸/۲۲ و آیین‌نامه اجرایی آن تعیین می‌شود. ماده ۵۳ قانون جدید، اجازه می‌دهد دستگاه‌های کاشف و ضابطان غیر از گمرک نیز، بلافاصله پس از کشف، با تعیین «ارزش اولیه»، کالاهای مکشوفه به ظن قاچاق را تحویل سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی دهند و مراتب را به مرجع رسیدگی‌کننده، گزارش کنند تا پس از تفهیم اتهام، تأمین مناسب اخذ شود. در حال حاضر و از قدیم، ارزش‌گذاری کالاها در گمرک با روال اطمینان بخشی انجام نمی‌گیرد.

۱.۳. تعیین تعرفه کالا

در حال حاضر، برای اظهار هر کالایی تحت یکی از رویه‌های گمرکی، باید در اظهارنامه گمرکی به شماره تعرفه پیش‌بینی شده برای آن در «نمانکلاتور گمرکی HS»-که کالاهای مورد مبادله در تجارت بین‌الملل را با اصول منظم در ۲۱ قسمت (۹۷ فصل) طبقه‌بندی کرده - اشاره کرد. با مشخص شدن شماره تعرفه هر کالایی، می‌توان با مراجعه به جداول ضمیمه مقررات صادرات و واردات -که هر ساله از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت منتشر می‌شود- از شرایط ورود و مأخذ حقوق ورودی آن آگاهی یافت.^۱

در مورد کالاهای مکشوفه به ظن قاچاق اعم از اینکه در گمرک یا خارج از گمرک، توقیف شده باشد، تعیین تعرفه صحیح آنها برای احراز قاچاق، اهمیت ویژه‌ای دارد. اگر صاحب کالا، کالای ممنوعی را تحت عنوان کالای مجازی اظهار کند و تعرفه کالای مجازی را برای کالایی که در واقع، ورود آن ممنوع است، در اظهارنامه گمرکی درج کند و هنگام ترخیص، این مغایرت برای مأموران گمرکی کشف شود، مورد، طبق بند «ث» ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی، قاچاق تلقی می‌شود. افزون‌بر این اظهار کالای مجاز یا مجاز مشروط، تحت عنوان و با تعرفه کالای مجاز یا مجاز مشروط دیگری که جمع حقوق ورودی آن کمتر است، با نام دیگر و با استفاده از اسناد خلاف واقع، طبق بند «ح» آن ماده، قاچاق گمرکی محسوب می‌شود و در این مورد نیز رسیدگی به «تعرفه اظهاری» برای احراز شرایط تحقق قاچاق لازم است.

از طرفی طبق بند «ح» ماده ۲ قانون جدید، برای تعیین ارزش کالای ورودی، حقوق ورودی متعلق به آن نیز به ارزش سیف^۲ کالا افزوده می‌شود. بنابراین، میزان حقوق ورودی در میزان ارزش

۱. برای مطالعه بیشتر در مورد نحوه طبقه‌بندی کالا در گمرک رک: بهشتیان، ۱۳۸۳؛ غیب غلامی، ۱۳۹۴.

۲. در مقررات Incoterms که از سال ۱۹۶۳ میلادی در تجارت جهانی متداول شده، ارزش سیف (CIF) مجموع بهای کالا در مبدأ (Cost)، بیمه (Insurance) و کرایه حمل (Freight) است. (بنایی، ۱۳۷۶: ۹۹).

کالاها و به تبع آن در میزان جریمه یا جزای نقدی^۱ تأثیر دارد. برای تعیین حقوق ورودی کالا، ابتدا باید نام و محل طبقه‌بندی آن در جدول تعرفه را پیدا کرد. چون ردیف‌های تعرفه از حقوق ورودی یکسانی برخوردار نیستند، تعیین ردیف تعرفه کالاها در بسیاری موارد منجر به اختلافات شدید مالی بین مؤدیان و گمرکات می‌شود (بهشتیان، ۱۳۸۹: ۲۴). این موضوع در پرونده‌های قاچاق که جریمه و جزای نقدی بر مبنای ارزش تعیین شده برای کالاها محاسبه می‌شود، اهمیت بیشتری می‌یابد.

۴.۱. تعیین شرایط ورود کالا

در ماده ۱ قانون امور گمرکی ۱۳۹۰ و ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، کالاهایی که به کشور وارد یا از آن صادر می‌شوند، به سه دسته «مجاز»، «مجاز مشروط» و «ممنوع» تقسیم و تعریف شده است.^۲ برای احراز قاچاق گمرکی موضوع بندهای «ث»، «ج»، «ح» و «د» ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی و نیز تعیین صلاحیت مراجع رسیدگی‌کننده و تعیین میزان جریمه یا جزای نقدی، نوع کالا از حیث شرایط ورود و صدور، باید تعیین شود. فهرست کالاهای مجاز مشروط طبق تبصره ۳ ماده ۱۸ قانون جدید، از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت اعلام می‌شود. شرح کالاهای ممنوع در رویه‌های گمرکی در فصل دوم از بخش نهم قانون امور گمرکی آمده و ماده ۱۲۲ آن قانون، کالاهای ممنوع برای ورود قطعی و ماده ۱۲۶ کالاهای ممنوع‌الصدور را بیان کرده است. در این میان تشخیص تحقق بند «ر» ماده ۱۲۲ قانون امور گمرکی^۳ که در تحقق یا عدم تحقق قاچاق موضوع بندهای «ث» و «ج» ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۴ و بند «ث» ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی^۱ تأثیر مستقیم دارد، به‌عنوان اختلاف ناشی از یک مقررۀ گمرکی و مستنداً

۱. قانون جدید، «جزای نقدی» را به‌عنوان مجازات در مواردی از قاچاق کالا و ارز که در صلاحیت دادسرا و دادگاه انقلاب است و «جریمه نقدی» را در مواردی که در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است، به‌کار برده است.

۲. «ث» - کالای ممنوع: کالایی که صدور یا ورود آن به موجب قانون ممنوع است.

ج) کالای مجاز مشروط: کالایی که صدور یا ورود آن علاوه بر انجام تشریفات گمرکی حسب قانون نیازمند به کسب مجوز قبلی از یک یا چند مرجع ذیربط قانونی است.

چ) کالای مجاز: کالایی است که صدور یا ورود آن با رعایت تشریفات گمرکی و بانکی، نیاز به کسب مجوز ندارد.

۳. «ورود قطعی کالاهای مشروطه زیر ممنوع است... ر - کالاهای دارای نشانی یا نام یا علامت یا مشخصات دیگری بر روی خود کالا یا روی لفاف آنها به‌منظور فراهم کردن موجبات اغفال خریدار و مصرف‌کننده نسبت به سازنده یا محل ساخت یا خواص یا مشخصات اصلی آن کالا

تبصره - کالایی که با نظارت و تأیید گمرک موجبات اغفال در آنها محو گردد، از شمول بند فوق مستثنی است

۴. «علاوه بر مصادیقی که در قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۲ و اصلاحات بعدی آن ذکر شده است، موارد زیر نیز قاچاق محسوب می‌شود...»

قانون امور گمرکی^۱ تأثیر مستقیم دارد، به‌عنوان اختلاف ناشی از یک مقرره گمرکی و مستنداً به ماده ۱۴۴ قانون امور گمرکی و تبصره ۵ ذیل آن، به بررسی کارشناسی واحد ستادی (مرکز واردات و امور مناطق آزاد و ویژه گمرک ایران) نیاز دارد که به‌طور معمول با استعلام از وزارت صنعت، معدن و تجارت اعلام نظر می‌کند.

۱.۵. تطبیق کالاها با اسناد مثبت گمرکی

ترخیص کالاهای اظهارشده تحت هر رویه گمرکی، مستلزم انجام تشریفات و کنترل‌های گمرکی است. کالای اظهاری باید با اظهارنامه گمرکی و اسناد ضمیمه آن مطابقت داشته باشد و کشف هر نوع مغایرت، براساس مقررات بخش هشتم قانون امور گمرکی، حسب مورد، ممکن است تخلف گمرکی یا قاچاق تلقی شود.

در مورد کالاهایی که در خارج از گمرک، به ظن قاچاق توقیف می‌شود نیز ممکن است صاحبان کالا، برای اثبات ورود مجاز آنها و رفع ظن قاچاق، اسناد مثبت گمرکی^۲ ارائه کنند. چنانچه اصل این مدارک^۳ در مهلت مقرر در ماده ۵۲، ارائه شود، در اجرای ماده ۴۷، شعبه رسیدگی‌کننده با ارسال رونوشتی از مدارک به گمرک یا سایر سازمان‌های مأمور وصول درآمدهای دولت، دستور

ث) ورود کالای موضوع بند «ر» ماده ۱۲۲ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۲۲ به داخل کشور، اعم از مناطق آزاد تجاری-صنعتی و سایر نقاط کشور

ج) اظهار کالای وارداتی با نام یا علامت تجاری ایرانی بدون أخذ مجوز قانونی از مراجع ذیربط با قصد متقلبانه ...

۱. موارد زیر قاچاق گمرکی محسوب می‌شود: ... ث- کالایی که ورود یا صدور آن ممنوع است تحت عنوان کالای مجاز یا مجاز مشروط و با نام دیگر اظهار شود. کالای عبوری مشمول تبصره ۲ ماده ۱۰۸ این قانون می‌شود.

۲. بند «ژ» ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز- اسناد مثبت گمرکی: عبارت است از اصل یا تأییدیه الکترونیکی سند پروانه ورود گمرکی، پته گمرکی، قبض سپرده موجب ترخیص کالا، حواله فروش و یا قبض خرید کالای متروکه، ضبطی و بلاصاحب، پروانه عبور (ترانزیت)، پروانه مرجوعی، پروانه ورود موقت، پروانه ورود موقت برای پردازش، پته عبور، پروانه کران‌بری (کابوتاژ)، دفترچه حمل و نقل جاده‌ای بین‌المللی (کارنه تیر) و دفترچه عبور گمرکی وسایل نقلیه (کارنه دو پاساژ) که به تأیید گمرک رسیده باشند، پروانه صادراتی، پروانه صدور موقت و کارت مسافری صادره توسط مناطق آزاد تجاری و صنعتی و کارت هوشمند که توسط گمرک تکمیل و تأیید می‌شود، مشروط بر اینکه مشخصات مذکور در این اسناد با مشخصات کالا از هر حیث تطبیق کند و فاصله بین تاریخ صدور سند و تاریخ کشف کالا با توجه به نوع کالا و نحوه مصرف آن متناسب باشد.

اسناد گمرکات کشورهای خارجی یا اسنادی که دلالتی بر ورود و یا صدور قانونی کالا از کشور ندارند، اسناد مثبت گمرکی تلقی نمی‌شوند.

۳. «متهمانی که به‌منظور رد اتهام قاچاق به اسناد مثبت گمرکی استناد میکنند، مکلف‌اند ظرف ده روز از زمان طرح پرونده در مرجع رسیدگی‌کننده، اصل آن سند را ارائه نمایند. این مهلت با عذر موجه به تشخیص مرجع رسیدگی‌کننده حداکثر یک بار دیگر به مدت ده روز قابل تمدید است. به اسنادی که خارج از این مهلت‌ها ارائه شود ترتیب اثری داده نمی‌شود».

بررسی و تطبیق آنها با کالای توقیف‌شده را صادر می‌کند. با اعلام مطابقت، از کالا رفع توقیف می‌شود.

۲. ظرفیت قانونی در ارجاع امور فنی قاچاق به کارشناس رسمی دادگستری

در فرایند رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالا، برای روشن شدن بسیاری از مسائل موضوعی^۱ که در برخی موارد موثر در اثبات تحقق قاچاق است، اخذ نظر افراد متخصص ضرورت دارد و تاکنون (پیش و پس از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز)، پرونده‌ای که در آن نظریه‌ای از ادارات مأمور وصول عایدات دولت به‌ویژه گمرک، اخذ نشده باشد، وجود ندارد. چنانکه به‌اختصار در بند ۱ اشاره شد، پرونده‌های قاچاق گمرکی، واجد چنان جنبه فنی و تکنیکی‌اند که قاضی باید طبق ماده ۴۷ حداقل در مورد ارزش کالاهای موضوع قاچاق و بررسی اسناد مثبت گمرکی ابرازی متهمان، از ادارات مذکور استعلام کند، لیکن احراز تحقق شرایط قانونی در بیشتر موارد قاچاق گمرکی - که در ماده ۱۱۳ قانون امور گمرکی ۱۳۹۰ و ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز احصا شده - به‌تنهایی از عهده قاضی یا رئیس شعبه تعزیرات حکومتی برنمی‌آید و لازم است با استفاده از ابزارهای قانونی، به کارشناسان دارای صلاحیت فنی و اخلاقی و بی‌طرف و مستقل و دارای روحیه همکاری، ارجاع گردد.

براساس مقررات کارشناسی در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (مواد ۱۵۵ تا ۱۶۷) برای نیل به واقع و صدور رأی عادلانه، اصل بر امکان ارجاع تمامی امور فنی در تمامی پرونده‌های کیفری به تمامی کارشناسان رسمی دادگستری، در حدود صلاحیت‌های مقرر در پروانه کارشناسی ایشان است؛ مگر اینکه بنابر مصالحی، قانونگذار محدودیت یا ممنوعیتی قائل شده باشد. چنانکه در مورد جرائم نیروهای مسلح، مرجع قضایی را مکلف کرده است که صرفاً از کارشناسان و هیأت‌های کارشناسی که طبق دستورالعمل موضوع تبصره ماده ۱۳۳ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۸/۹/۲۲ مقام معظم رهبری تعیین می‌شوند، استفاده کند. علت واگذاری کارشناسی امور نظامی به کارشناسان نیروهای مسلح^۲ همچنین پیش‌بینی شرایط خاص برای

۱. کارشناسی تنها برای روشن شدن مسائل موضوعی است و صدور حکم (مسائل حکمی) در صلاحیت دادرس است (صدرزاده افشار، ۱۳۸۵: ۱۶۴).

۲. ماده ۶۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (الحاقی ۱۳۹۳/۰۷/۸) - در مواردی که رسیدگی به امری از نظر علمی، فنی، مالی، نظامی و یا سایر جهات نیاز به کارشناسی داشته باشد، مرجع رسیدگی‌کننده از کارشناس یا هیأت کارشناسی کسب نظر می‌نماید.

تبصره ۱- در مواردی که موضوع کارشناسی از امور نظامی باشد یا به تشخیص مرجع قضایی، اظهار نظر کارشناسان نیروهای مسلح ضروری باشد، نیروهای مسلح مکلف‌اند نسبت به تأمین کارشناسان مورد نیاز و پرداخت هزینه کارشناسی اقدام نمایند.

انتخاب آنان به موجب آیین‌نامه، به اهمیت اطلاعاتی معطوف است که در جریان رسیدگی به جرائم نیروهای مسلح مطرح می‌شود. علاوه بر این، تخصصی و تا حدودی انحصاری بودن فنون و اطلاعات نظامی و ارتباط این امر با امنیت کشور، در اتخاذ این سازوکار مؤثر بوده است (طهماسبی، ۱۳۹۵: ۲۱۹).

اما درحالی‌که، اطلاعات پرونده‌های قاچاق گمرکی، واجد جنبه انحصاری و امنیتی و محرمانگی نیست و در میان کارشناسان رسمی دادگستری، افراد دارای دانش و تخصص و تجربه کافی وجود دارد، تا پیش از تصویب قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۴۰۰) سؤال این بود که آیا قانونگذار در پرونده‌های قاچاق کالا، رویه‌ای افتراقی اتخاذ کرده و مراجع رسیدگی‌کننده را از ارجاع موضوعات فنی به کارشناس رسمی دادگستری، بنابر هر مصلحتی که در نظر داشته، منع کرده و به استناد ماده ۴۷ مرجعی خاص برای پاسخگویی به استعلامات در موضوعات فنی و تخصصی تعیین کرده است که همان ادارات مأمور وصول عایدات دولت به‌ویژه گمرک است و در نهایت آیا استفاده از خدمات و نظرهای کارشناسان رسمی دادگستری مجاز و ممکن بود؟ بررسی و پاسخگویی به این پرسش، از زمان حکومت قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز (۱۳۷۴) و سپس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۹۲) تا الحاق تبصره ۳ به ماده ۴۷ قانون اخیر (۱۴۰۰) متهمان و مراجع رسیدگی‌کننده را درگیر چالش و ابهام کرده بود. در ادامه نگاهی به رویه مراجع رسیدگی‌کننده در این دوره خواهیم کرد.

۲.۱. رویه مراجع رسیدگی‌کننده در ارجاع به کارشناسی

در سال ۱۳۸۱، گمرک ایران، منتقدانه مواردی از پرونده‌های قاچاق را که در آنها مراجع قضایی، اعتراض متهمان به ارزش‌های تعیین‌شده از سوی گمرک را به کارشناس رسمی دادگستری ارجاع داده بودند، به ریاست قوه قضاییه گزارش کرد که به صدور بخشنامه شماره ۱/۸۱/۲۲۵۰۱ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۱۳ از سوی رئیس قوه قضاییه منجر شد و دادگاه‌ها مکلف شدند در مورد کالاهای قاچاق ورودی بر مبنای ارزیابی گمرک، جریمه قانونی را تعیین کنند و در صورت اعتراض به ارزیابی گمرک، نظر مرجع حل اختلاف (کمیسیون‌های رسیدگی به اختلافات گمرکی) را ملاک عمل قرار دهند.

تبصره ۲- شرایط و نحوه تعیین کارشناس در موارد مربوط به امور نظامی، تعداد و ترکیب هیأت‌های کارشناسی، نحوه رسیدگی به تخلفات و پرداخت هزینه آنان به موجب آیین‌نامه‌ای است که ظرف سه ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط ستاد کل نیروهای مسلح با همکاری سازمان قضایی تهیه می‌شود و به تصویب فرماندهی کل قوا می‌رسد.

این بخشنامه اگرچه، اعتراض به ارزش کالاهای مظنون به قاچاق را که از سوی گمرک تعیین می‌شد، پذیرفته و به اختلاف رویه در این خصوص پایان داده و در راستای تضمین حق متهم برای درخواست تحقیق و ارجاع به کارشناسی آن هم فقط در خصوص «ارزش» که تنها یکی از موضوعات گمرکی در پرونده‌های قاچاق است، گامی برداشته است، لیکن مستندی برای ارجاع نشدن اعتراضات متهمان به کارشناسان رسمی دادگستری در تمامی موضوعات تخصصی گمرکی شد.

البته رئیس قوه قضاییه در بخشنامه دیگری به شماره ۱/۸۲/۱۹۱۷۵ مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۵ اعلام کرد: «لزوم تسریع در رسیدگی به جرائم قاچاق کالا و تعیین تکلیف قطعی پرونده‌های ناشی از اجرای قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴/۰۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت نظام، ضمن مهلت مقرر در ماده ۴ آن قانون و دستورالعمل ۹۹۳/۷۴ مورخ ۱۳۷۴/۰۳/۱۳ مانع از آن نخواهد بود که هر گاه صدور رأی مستلزم رسیدگی به دفاع مشتکی عنه و جلب نظر کارشناس در احراز واقعی قاچاق کشفیات، ارزیابی کالا و میزان جریمه یا سایر امور مرتبط با قضیه باشد، محاکم انقلاب اسلامی یا کیفری (عمومی) رسیدگی کننده با اتخاذ تدابیر و تمهیدات لازم، بتوانند برابر قوانین از نظر کارشناسان مربوط استفاده کنند و پس از رفع ابهام و روشن کردن موضوع، به صدور رأی قانونی در همان مدت مبادرت ورزند» (شاملو احمدی، ۱۳۸۴: ۲۲۵).

با این وصف، در دوره موردنظر، درحالی که متولیان مبارزه با قاچاق کالا، براساس قانون نانوشته‌ای اصرار بر ارجاع نشدن پرونده‌های قاچاق به کارشناسی داشتند که این امر موجب دخالت بی‌رویه و غیراستاندارد سازمان شاکی در امر دادرسی (فتحی، ۱۳۹۱: ۶۴) شده بود و بیشتر مراجع رسیدگی کننده، اعتراضات را قبول، لیکن بررسی آن را باز به همان گمرکی که قبلاً اظهارنظر کرده بود، محول می‌کردند. برخی دادگاه‌ها، برای احراز حق و با این تلقی که شاکی و کارشناس نمی‌تواند در یک نفر-گمرک- جمع باشد، با درخواست متهمان، مواردی را به کارشناسی ارجاع داده‌اند.

ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، برای حل این مشکل و جلوگیری از تشتت در رویه‌ها، وارد عمل شد و مرجع بررسی و اعلام نظر در خصوص اعتراض به ارزش‌های تعیین شده برای کالاهای مظنون به قاچاق از سوی گمرک را کمیسیون موضوع ماده ۱۴۴ قانون امور گمرکی تعیین کرد^۱ تا حداقل، راه اعتراض به ارزش، بیش از این بسته نماند. اگرچه به نظر، این مصوبه نیز موافق

۱. نامه ۹۷/۱۳۸۹۲/ص مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۶ معاون امور مقابله و هماهنگی حقوقی ستاد با عنوان رئیس کل گمرک ایران جهت ابلاغ مصوبات یکصد و بیست و دوم اعضای اصلی ستاد.

با اصول دادرسی منصفانه نیست، زیرا اعضای کمیسیون، نه نفرند که پنج نفر آنها دارای تخصص در زمینه تعیین ارزش گمرکی کالاها نیستند و چهار نفر که از کارمندان گمرک ایران هستند، در اختلاف مابین گمرک و متهم در خصوص ارزش، با توجه به تعلق اداری به سازمان گمرک ایران، حائز شرط «بی‌طرفی» نیستند. افزون‌بر این در حال حاضر و از مدت‌ها پیش، کمیسیون به‌طور معمول برای رسیدگی به اختلاف‌های گمرکی، وقت زیادی اختصاص نمی‌دهد و در جلسه کوتاهی، موضوع طرح و رأی‌گیری می‌شود. خلاصه، آنچه از کارشناسی مورد انتظار است، هرگز با ارجاع به کمیسیون، برآورده نمی‌شود.

به نظر تا پیش از الحاق تبصره ۳ به ماده ۴۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مواد ۴۷ و ۶۲ آن قانون، ممنوعیت ارجاع به کارشناسی را افاده نمی‌کرد و اقتضای دادرسی منصفانه نیز این بود که از خدمات کارشناسان رسمی دادگستری استفاده شود. البته در کنار ابهام در قانون و تشتت در رویه‌ها، برخی مراجع رسیدگی‌کننده، نگران رهایی متهمان از مجازات بودند و اجازه نمی‌دادند روزنه امیدی برای متهمان با ارجاع پرونده‌ها به کارشناسی، گشوده شود و اینک قانونگذار با الحاق تبصره ۳ به ماده ۴۷ می‌خواهد به این ابهام و چالش قدیمی پایان دهد و بی‌اعتمادی به کارشناسان نیز در این میان بی‌تأثیر نبود، چنانکه کمیسیون اقتصادی مجلس، یکی از هدف‌های اصلاح ماده ۴۷ را «انحصاری کردن کارشناسی پرونده‌های قاچاق در کارشناسان دستگاه‌های موضوع آن ماده به لحاظ گره خوردن این پرونده‌ها با منافع مالی دولت و دغدغه‌مند نبودن کارشناسان رسمی به لحاظ در نظر گرفتن نفع شخصی به‌جای نفع جامعه و دولت» اعلام کرده است.^۲

۲.۲. صلاحیت کمیسیون رسیدگی به اختلاف‌های گمرکی در امور فنی قاچاق کالا

براساس ماده ۱۴۴ قانون امور گمرکی: «مرجع رسیدگی به اختلافات گمرکی در تشخیص تعرفه، ارزش کالا، جریمه‌ها به‌غیر از موارد قاچاق گمرکی، قوه قهریه (فورس ماژور) و مقررات گمرکی، کمیسیون رسیدگی به اختلافات گمرکی است» و براساس ذیل تبصره ۵ آن ماده قانونی، «اختلافات مربوط به قاچاق گمرکی در مراجع صالحه رسیدگی می‌شود»، یعنی کمیسیون، از رسیدگی به اختلاف‌های مربوط به قاچاق گمرکی، منع شده است، لیکن معلوم نیست که عبارت «به‌غیر از

۱. ماده ۶۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: سازمان مأمور وصول درآمدهای دولت مکلف است، فهرست ارزش کالاهای وارداتی را براساس نرخ برابری ارز اعلامی توسط بانک مرکزی به‌صورت سالانه در اختیار کلیه دستگاه‌های کاشف و ضابطین قضایی مرتبط برای تعیین ارزش اولیه قرار دهد.

در صورتی‌که در طول سال در فهرست ارزش کالاهای وارداتی تغییرات عمده‌ای رخ دهد، توسط سازمان ذی‌ربط اعلام می‌شود.

۲. اظهار نظر کارشناسی درباره لایحه اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، دوره دهم - سال سوم، شماره چاپ ۱۰۵۷، شماره ثبت ۹۷، تاریخ چاپ ۱۳۹۷/۰۵/۲۹.

موارد قاچاق گمرکی» به «جریمه‌ها» برمی‌گردد و «موارد قاچاق گمرکی»، تنها استثنایی برای «جریمه‌ها» است یا استثنایی است برای «تعرفه، ارزش کالا و جریمه‌ها».

اگر نظر قانونگذار این بود که تشخیص موارد قاچاق یعنی احراز تحقق موارد قاچاق گمرکی موضوع ماده ۱۳ قانون امور گمرکی - که خود امری کارشناسی و پیچیده است - بر عهده کمیسیون نیست - که موافق اصول و موازین حقوقی است - باید جداگانه و به‌صراحت بیان می‌داشت که احراز قاچاق - به‌عنوان یک جرم یا تخلف بر عهده کمیسیون نیست، لیکن اگر منظور مقنن این باشد که کمیسیون برای رسیدگی به اعتراض صاحبان کالا نسبت به اصل و میزان جریمه تعیین شده از سوی گمرک در موارد تخلف گمرکی، صلاحیت دارد، ولی اعتراض صاحبان کالا به اصل و میزان جریمه مقرر برای قاچاق، قابل رسیدگی در کمیسیون نیست، به نظر مقرر لغوی است، زیرا در پرونده‌های قاچاق، هیچ‌گاه اعتراض به «میزان جریمه» در مرحله اداری، موضوعیت نداشته است.

اگر نظر مقنن این باشد که اعتراض صاحبان کالا به ارزش تعیین شده از سوی گمرکات اجرایی برای کالاهای موضوع پرونده‌های قاچاق، قابل طرح در کمیسیون نیست، در این صورت لازم بود بعد از عبارت «ارزش کالا»، این استثنا، ذکر یا به‌نحو مستقل، به آن اشاره می‌شد. ضمن اینکه اگر قرار باشد موضوعات فنی مؤثر در پرونده‌های قاچاق، در کمیسیون طرح نشود، این حکم، باید «تعرفه» را نیز شامل شود.

در تبصره ۵ آن ماده نیز معلوم نیست منظور از «اختلافات مربوط به قاچاق گمرکی» همان «اختلافات گمرکی» درباره تعرفه و ارزش و مقررات قانونی است که ممکن است در خصوص کالای موضوع قاچاق نیز میان صاحب کالا و گمرک ایجاد شود یا منظور، اختلاف بین صاحب کالا و گمرک در اصل تحقق شرایط و ارکان هر یک از موارد قاچاق گمرکی - به‌عنوان عنصر قانونی قاچاق کالا - است.

با این وصف با اجرایی شدن قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، گمرک ایران، حتی ارجاع موضوعات گمرکی به مراجع رسیدگی به اختلاف‌های گمرکی را در پرونده‌های قاچاقی که نزد مراجع صالح، مطرح رسیدگی بود، خلاف قانون می‌دانست^۱ تا اینکه ستاد - چنانکه اشاره شد - برای اینکه هم «قابلیت اعتراض به ارزش تعیین شده از سوی گمرکات اجرایی» را پذیرفته باشد و به دوران طولانی بلاتکلیفی در این مورد - که موجب تضییع حقوق افرادی زیادی شد - پایان دهد و هم، راه را برای ارجاع به کارشناسان رسمی دادگستری همچنان بسته نگه‌دارد، در مصوبات جلسه یکصد و بیست و دوم اعضای اصلی خود، کمیسیون مذکور را به‌عنوان مرجع رسیدگی به اعتراضات

۱. نظریه شماره ۱۹۱۷۲۵/۹۴/۱۳۰۷/۶/۱۰۹ مورخ ۱۳۹۴/۱۰/۱۲ مدیرکل مرکز جرائم سازمان یافته گمرک ایران.

نسبت به ارزش کالاهای قاچاق، تعیین کرد.^۱ به این ترتیب، باید اعتراض به رأی کمیسیون تجدیدنظر در دیوان عدالت اداری نیز طبق بند ۲ ماده ۱۰ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری، ممکن باشد که در این صورت، موجب نقض غرض قانونگذار در لزوم رسیدگی و صدور رأی نهایی ظرف یک ماه از زمان تحویل پرونده است^۲، مگر اینکه در اجرای تبصره ۶ ماده ۱۴۴ قانون امور گمرکی ۱۳۹۰ و از طریق رئیس کل گمرک، نظر مشورتی کمیسیون درخواست شده باشد که در این صورت، با قید مشورتی بودن در ذیل نظریه، قابل شکایت در دیوان عدالت نخواهد بود. ضمن اینکه، ستاد، فقط در خصوص مرجع رسیدگی به اعتراضات راجع به «ارزش کالاهای قاچاق» چاره‌اندیشی کرده و باید تکلیف اعتراض به نظریات و تصمیمات گمرک در تمامی موضوعات فنی را نیز که ممکن است در پرونده‌های قاچاق مطرح شود، تعیین نماید.

نتیجه

در خصوص این نظریه که گمرک را به استناد ماده ۲ قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز ۱۳۷۴، مرجع تشخیص قاچاق در تمام مراحل بررسی و رسیدگی به پرونده می‌دانست، به نظر ماده مذکور، بیانگر وظایف و اختیارات گمرک در مرحله اداری بود و الا اگر گمرک تنها مرجع تشخیص قاچاق بود، در این صورت، پرونده‌ها به‌ناچار بایستی در همان مرحله رسیدگی گمرک و بنابر تشخیص گمرک، مختومه می‌شد و دیگر موجبی برای رسیدگی شعب سازمان تعزیرات حکومتی و مراجع قضایی وجود نداشت. ضمن اینکه نه قانون، ارجاع به کارشناسی را منع کرده بود و نه از آن، اراده قانونگذار بر این امر استنباط می‌شود؛ چنانکه برخی دادگاه‌ها در همان زمان، مواردی را به کارشناسی ارجاع داده‌اند.

با اجرایی شدن قانون جدید و به استناد ماده ۴۷، نیز به نظر، باید در خصوص حوزه اقدامات گمرک و کارشناسی قائل به تفکیک شد، به نحوی که حضور هیچ‌کدام، مانع ورود دیگری نشود، زیرا این دو، بررسی گمرک و کارشناسی، مستقل از یکدیگر و در دو مرحله متفاوت اتفاق می‌افتند. توضیح اینکه برخی، نظریات گمرک در راستای اجرای ماده ۴۷ قانون جدید را «نظریه کارشناسی»

۱. نامه شماره ۹۷/۱۳۸۹۲/ص مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۶ معاون امور مقابله و هماهنگی حقوقی ستاد با عنوان رئیس کل گمرک ایران.
 ۲. ماده ۴۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: «هر کدام از شعب دادسرا و دادگاه انقلاب اسلامی، تعزیرات حکومتی و شعب تجدیدنظر آنها ظرف یک ماه از زمان تحویل پرونده باید رسیدگی و رأی نهائی را صادر کنند، مگر مواردی که حسب نوع جرم یا تخلف و علل دیگر، تکمیل شدن تحقیقات نیاز به زمان بیشتر داشته باشد که در این صورت حسب مورد مرجع رسیدگی‌کننده موظف است علت تأخیر را به‌صورت مکتوب به مقام مافوق گزارش دهد. عدم ارسال این گزارش موجب محکومیت انتظامی تا درجه سه می‌گردد».

دانسته و با این تلقی، در برابر ارجاع موضوعات فنی گمرکی به کارشناسان رسمی دادگستری مقاومت نشان می‌دهند. در حالی که به نظر می‌رسد گزارش‌ها و نظریات گمرک، طبق بندهای «ب» و «س» ماده ۲ قانون امور گمرکی و در راستای وظایف ذاتی آن سازمان در «اجرای قوانین و مقررات مربوط به تخلفات و قاچاق گمرکی» و «رسیدگی و حل اختلافات ناشی از اجرای قانون و مقررات گمرکی فی‌مابین گمرک و صاحب کالا»، صادر می‌شود و «کارشناسی در پرونده‌های قاچاق گمرکی و حتی پرونده‌های اختلافات گمرکی» جزء وظایف گمرک ذکر نشده، شاید به این دلیل که گمرک خود طرف دعوا یا ذی‌نفع در آن است.

پس از گزارش قاچاق، اعمال ماده ۴۷ و استعلام از گمرک در مورد ارزش کالا و بررسی اسناد ابرازی از حیث انطباق و تعلق به کالای مکشوفه، بر مرجع رسیدگی‌کننده، تکلیف است و گمرک، پس از اطمینان از اصالت اسناد گمرکی و با بررسی اظهارنامه‌های گمرکی مربوط، در خصوص مطابقت یا عدم مطابقت کالاهای مکشوفه با کالاهای ترخیص‌شده از محل اسناد ابرازی، اظهارنظر می‌کند و ارزش کالای موضوع پرونده‌های قاچاق نیز ابتدا باید از سوی گمرک تعیین شود. لیکن پس از این مرحله، ارجاع موارد مذکور و حتی دیگر موضوعات فنی و مسائل تخصصی گمرکی به کارشناسی، تا قبل از الحاق تبصره ۳ به آن ماده، با تقاضای صاحب کالا یا بنا به ضرورت و تشخیص مقام رسیدگی‌کننده، به اختیار مرجع رسیدگی‌کننده و تابع مقررات آیین دادرسی کیفری بود.

به عبارت دیگر، چنانچه متهم نزد مراجع رسیدگی‌کننده، به‌طور مستدل به نحوه تطبیق کالا با اسناد ابرازی یا ارزش‌گذاری کالا و حتی تعرفه و شرایط ورود اعلام‌شده از سوی گمرک، ایراد می‌نمود، با توجه به اینکه امر متنازع‌فیه، فنی، علمی و پیچیده است و بنابر لزوم رعایت اصل بی‌طرفی و قاعده انصاف، ارجاع مورد به کارشناسی طبق مقررات مربوط در آیین دادرسی کیفری، مانعی نداشت. حتی اگر قبلاً و در مقام رسیدگی به اعتراض متهم، گمرک اجرایی یا دفتر ستادی ذی‌ربط (دفتر بررسی و تعیین ارزش) و حتی کمیسیون رسیدگی به اختلافات گمرکی اظهارنظر کرده باشند. در حال حاضر نیز در استعلام از گمرک برای تعیین ارزش کالا- که مؤثر در اخذ تأمین است- و تعیین شرایط ورود آن- که در تشخیص صلاحیت مراجع رسیدگی‌کننده مؤثر است- و بررسی اسناد مثبت گمرکی- که برای اثبات ورود مجاز یا غیرمجاز کالا لازم است، محل ایراد نیست، بلکه چالش از جایی آغاز می‌شود که مراجع رسیدگی‌کننده، اعتراض متهمان به نتایج استعلامات را وارد نمی‌دانند یا در رسیدگی به آن، از ارجاع امر به کارشناس رسمی دادگستری امتناع می‌کنند.

چنین رویه‌ای برخلاف اصول دادرسی منصفانه است. کارشناس نیز همانند قاضی، باید «بی‌طرف» و «بی‌غرض» باشد و کارشناسی، باید به‌طور «طبیعی»، «عادی» و «بی‌طرفانه» و همچنین

«عاری از هرگونه پیش‌داوری، پیش‌بینی یا تعارض منفعت» انجام گیرد (Ubelaker, 2015: 185)، زیرا نظریه کارشناسی، می‌تواند مستند محکومیت متهم قرار گیرد و اگر کارشناس، خود دستگاه کاشف یا دستگاه دولتی دیگری باشد که برای جلب منافع بیشتر برای دولت اهتمام و انگیزه دارد، این وضعیت، مخالف قواعد دادرسی عادلانه^۱ و مصداق بارز «تعارض منافع»^۲ خواهد بود. تأثیر مواردی همچون رابطه استخدامی و وجود عنصر «نفع»، در بی‌اعتبار شدن نظریه کارشناسی در سیستم‌های مختلف حقوقی جهان، به رسمیت شناخته شده است.^۳ تا جایی که در برخی موارد، کارشناس، ضمن تقدیم نظریه، باید باصراحت، عدم تعارض منافع و بی‌طرف بودن خود درباره نتیجه رسیدگی قضایی را اعلام کند.^۴ ماده ۳۳ قانون کانون کارشناسان رسمی دادگستری مصوب ۱۳۸۱ نیز بر همین اساس، کارشناسانی را که مستخدم دولت هستند، جز در موارد مستثنا شده، از مداخله و اظهارنظر در دعاوی و امور مربوط به دستگاه متبوع آنها، منع کرده است.^۵ اگرچه نتیجه ارجاع به کارشناس در چنین مواردی، لزوماً نقض بی‌طرفی نیست، این ارجاع، ظاهر دادرسی را طرفدارانه نشان خواهد داد و طرف مقابل به این اظهارنظر، اعتماد نخواهد کرد (ناجی زواره، ۱۳۹۴: ۳۷۰).

در نهایت، با وضعیت فعلی و با وجود تبصره ۳ الحاقی به ماده ۴۷، به نظر می‌رسد در پرونده‌های قاچاق کالا که هم دارای جنبه‌های فنی و تخصصی‌اند و هم سرمایه و دارایی و اشتغال شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهند و اشتباه در تشخیص و حکم در بسیاری موارد موجب تعطیلی شرکت‌های فعال اقتصادی و فرار سرمایه و نیروی متخصص از کشور شده، منع صریح از ارجاع به کارشناسی که مانع از تشخیص واقع و احقاق حق است، حرکتی فقه‌قوی محسوب می‌شود و زیننده نظام حقوقی و قضایی کشور نیست.

۱. قواعد دادرسی عادلانه یا منصفانه، مجموعه تضمین‌های قانونی و قضایی است که در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای افرادی که در مظان ارتکاب جرم قرار می‌گیرند، در سراسر یک رسیدگی کیفری و با هدف اتخاذ تصمیم عادلانه - به دور از اشتباهات قضایی - منظور شده است (آشوری، ۱۳۷۶: ۱۴۴).

2. conflict of interests

3. Finding more see also: Expert registration and appointment process, available at: http://ec.europa.eu/research/participants/fp7documents/funding—guide/9_experts/1_expert—registration-and-amendment_en.htm, last seen 5/5/2017.

4. This Declaration should be inserted between the end of The Report and the Expert's signature(This version applies from 3rd April 2017): I know of no conflict of interest of any kind, other than any which I have disclosed in my report. Available at: <https://www.academyofexperts.org/guidance/experts-declaration/experts-declaration-criminal-proceedings-england-wales>, last seen 5/5/2017.

پیشنهادها

برخلاف تصویری که مبنای الحاق تبصره ۳ به ماده ۴۷ شده، فرض بر این است که تمامی افرادی که نامشان در فهرست کارشناسان رسمی دادگستری قرار گرفته، از هر لحاظ شرایط و صلاحیت علمی و اخلاقی لازم برای انجام کارشناسی را دارا هستند و هیچ منفعت شخصی در پرونده‌های ارجاعی ندارند که بخواهند آن را به منافع دولت ترجیح دهند و چنین دیدگاهی توهین به کارشناسان رسمی و دستگاه‌های متولی امور کارشناسی است. با این وصف، اگر با سیستم پذیرش و گزینش فعلی کارشناسان رسمی دادگستری، شرایط اطمینان‌بخشی برای تعیین کارشناس با قید قرعه وجود ندارد - که به نظر چنین نیست - می‌توان در پرونده‌های قاچاق، از کانون کارشناسان رسمی دادگستری یا مرکز مشاوران حقوقی، وکلا و کارشناسان قوه قضاییه یا اتاق بازرگانی و صنایع و معادن و تجارت ایران یا هر مرجع ذی‌صلاحی که قانون تعیین کند، با ذکر موضوع، معرفی کارشناس صالح از نظر دانش و تخصص و تجربه برای اظهارنظر در آن موضوع را تقاضا کرد. افزون‌بر این کانون کارشناسان رسمی دادگستری و مرکز وکلا و کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه می‌توانند طرحی برای اعطای پروانه‌های ریز تخصصی در هریک از موضوعات فنی و گمرکی مانند تعرفه، ارزش، مقررات واردات و صادرات و غیره به کارشناسان مستعد و علاقه‌مند، اجرا کنند تا با توجه به سؤالات مطرح در قراردادهای کارشناسی، کارشناس دارای تجربه و تخصص لازم در آن زمینه به مراجع رسیدگی‌کننده معرفی شود.

دلیل این پیشنهاد این است که با اینکه همه کارشناسان رسمی دادگستری در امور گمرکی ممکن است طبق مقررات، صلاحیت اظهارنظر در تمامی موضوعات گمرکی ارجاعی از سوی مراجع رسیدگی‌کننده را دارا باشند، لیکن تعدد و گستره موضوعات تخصصی در امور گمرکی که هریک مطالعه و تجربه و تبحر خاصی می‌طلبند، شایسته است در هر موضوعی، کارشناس صاحب‌نظر در آن موضوع را از مراجعی که اطلاعات کامل‌تری از شاخه تخصصی کارشناسان دارند، جویا شد یا از کانون و مرکز یادشده، درخواست کرد در شرح معرفی هر کارشناس، به زیرشاخه‌های تخصصی وی - در صورت وجود - اشاره کند. چنانکه در گمرک ایران نیز کارشناسان به‌طور معمول در یکی از موضوعات ارزش، تعرفه یا مقررات گمرکی بیشتر تبحر می‌یابند و به تخصص در یکی از رشته‌های تخصصی گمرکی، شناخته می‌شوند.

شایان ذکر است که مراجع رسیدگی‌کننده، در صورت تردید در مطابقت نظریات کارشناسی با اوضاع و احوال مسلم قضیه یا تعدد نظریات هیأت کارشناسی می‌توانند طبق ماده ۱۶۵ قانون آیین

دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲^۱ از نظر کارشناسان بصیر در ادارات گمرک به‌عنوان متخصص علم یا فن مربوط استفاده کنند.

با الحاق تبصره ۳ به ماده ۴۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و منع صریح از ارجاع کارشناسی موضوع این ماده و تبصره‌های آن به کارشناسان رسمی دادگستری، نظام دادرسی با مانعی در برقراری عدالت روبه‌رو شده و در پذیرش و یا تعداد موارد پذیرش کارشناس رسمی در امور گمرکی در مرکز وکلا و کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه و کانون کارشناسان رسمی دادگستری باید بازنگری شود. به نظر، این متن: «در صورت اعتراض متهم به نتیجه استعلامات، ارجاع به کارشناسی، تابع مقررات آیین دادرسی کیفری خواهد بود»، جایگزین مناسبی برای مقررۀ فعلی است.

طرح وکالت تخصصی که از سوی مرکز و کانون یادشده پیگیری می‌شود، با وجود تبصره الحاقی به ماده ۴۷ در حوزه امور گمرکی و بازرگانی چندان ثمربخش نخواهد بود، زیرا وکالت تخصصی با امکان اعتراض به نظرهای دستگاه‌های مذکور در ماده ۴۷ و امکان ارجاع موارد فنی و تخصصی به کارشناسی فایده و کارایی خواهد داشت.

در نهایت، شایسته است قوه قضاییه و مرکز و کانون یادشده برای حذف یا اصلاح این تبصره هرچه سریع‌تر لایحه‌ای تقدیم مجلس کنند.

منابع

الف) فارسی

۱. آشوری، محمد (۱۳۷۶). عدالت کیفری، مجموع مقالات، چاپ اول، تهران، گنج دانش.
۲. احمدی، محمدعارف (۱۳۹۶). دادرسی منصفانه، چ اول، تهران: میزان.
۳. باقری نژاد، زینب (۱۳۹۴). اصول آیین دادرسی کیفری، چ اول، تهران: خرسندی.
۴. بلاغت، محمدیحیی (۱۳۸۷)، حجیت نظر کارشناسی در امور کیفری مطالعه حقوقی-فقهی، معرفت، ش ۱۳۴، ص ۱۵۴-۱۳۹.
۵. بنایی، رضا (۱۳۷۶). هزار سؤال گمرکی و بازرگانی و پاسخ آن، چ دوم، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۶. بهشتیان، محمود (۱۳۸۳). آشنایی با سازمان جهانی گمرک و سیستم هماهنگ‌شده، چ اول، تهران، گمرک ایران.
۷. بهشتیان، محمود (۱۳۸۹)، اصول طبقه بندی کالا در نمانکلاتور سیستم هماهنگ شده، تهران، دفتر آموزش و تحقیقات گمرک ایران.
۸. پاک‌نیت، مصطفی (۱۳۹۳). مبانی و آثار افتراقی شدن دادرسی کیفری، رساله دکتری دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

۱. «گاه نظریه کارشناس به نظر بازپرس، محل تردید باشد یا در صورت تعدد کارشناسان، بین نظر آنان اختلاف باشد، بازپرس می‌تواند تا دو بار دیگر از سایر کارشناسان دعوت به‌عمل آورد، یا نظریه کارشناس یا کارشناسان مذکور را نزد متخصص علم یا فن مربوط ارسال و نظر او را استعلام کند.»

۹. پین شن، فرانسیس (۱۳۹۱). *مطالعات تطبیقی حقوق کارشناسی اروپا (آلمان، اسپانیا، فرانسه و ایتالیا)*، ترجمه مرکز پژوهش‌های کارشناسی شورای عالی کارشناسان رسمی دادگستری، چ دوم، تهران: مرکز پژوهش‌های کارشناسی.
۱۰. حسن‌زاده، مهدی (۱۳۸۶). «کارشناسی؛ دلیلی مستقل از علم قاضی»، *مجله حقوق اسلامی*، ش ۱۲، ص ۶۳-۷۶.
۱۱. دیانی، عبدالرسول (۱۳۹۴). *ادله اثبات دعوی در امور مدنی و کیفری*، چ دوم، تهران: میزان.
۱۲. رفیعی، علی (۱۳۹۱). *وظایف قانونی کارشناسان رسمی دادگستری و اهمیت نظریه کارشناسی در امور قضایی*، چ سوم، تهران: فکرسازان.
۱۳. سربازیان، مجید؛ رضایی، علی (۱۳۹۴). «حل و فصل اختلافات اعتبارات اسنادی از طریق ارجاع به کارشناسی»، *فصلنامه مطالعات حقوقی*، دوره هفتم، ش ۳، ۱۴۰-۱۰۹.
۱۴. شاملو احمدی، محمد حسین (۱۳۸۴). *پیرامون دادرسی*، چاپ دوم، اصفهان، نشر دادیار.
۱۵. شریفی، عبدالمجید؛ شیدائیان، مهدی (۱۳۹۶). «الزامات تساوی سلاح‌ها در رفتار دادستان و متهم؛ با نگاهی به جرائم اقتصادی»، *فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی*، دوره ۱۱، ص ۱۴۹-۱۸۱.
۱۶. صدرزاده افشار، محسن (۱۳۸۵). *ادله اثبات دعوی در حقوق ایران*، چ چهارم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۱۷. طه، فریده؛ اشرفی، لیلا (۱۳۹۰). *دادرسی عادلانه*، چ دوم، تهران: میزان.
۱۸. طهماسبی، جواد (۱۳۹۵). *آیین دادرسی کیفری*، چ دوم، تهران: میزان.
۱۹. عباسی کلیمانی، عاطفه (۱۳۹۴). *بار اثبات دلیل کیفری*، چ اول، تهران: مجد.
۲۰. عطالو، صمدیار (۱۳۸۲). «کارشناسی»، *مجله دادرسی*، ش ۴۱، ص ۵۷-۵۱.
۲۱. غیب غلامی، سعیده (۱۳۹۵). *حقوق گمرکی*، چ اول، تهران: مجد.
۲۲. فتحی، محمدجواد (۱۳۹۱). «آیین دادرسی کیفری افتراقی راجع به قاچاق کالا و ارز»، *مجموعه چکیده مقالات همایش مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سطح عرضه*، ۶۴.
۲۳. فضائی، مصطفی (۱۳۹۲). *دادرسی عادلانه محاکمات کیفری بین‌المللی*، چ سوم، تهران: شهر دانش.
۲۴. کاتوزیان، امیرناصر (۱۳۸۲). «کارشناسی؛ علم و تجربه در خدمت عدالت»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، ش ۶۲، ص ۳۴۲-۳۱۷.
۲۵. کوهستانی پژوه، رسول (۱۳۹۲). *نظام تعیین ارزش گمرکی*، چ اول، تهران: نشر قانون.
۲۶. محمودی جانکی، فیروز (۱۳۸۴). *حق دفاع متهم*. علوم جنایی، ج ۱ (گزیده مقالات آموزشی برای ارتقای دانش دست‌اندرکاران مبارزه با مواد مخدر در ایران)، چ اول، قم، سلسبیل.
۲۷. لاهوتی، محمد (۱۳۹۵). *کارشناس رسمی دادگستری و جایگاه آن در نظام قضایی ایران*، چ اول، ایلام، ناشر محمد لاهوتی.
۲۸. منصورآبادی، عباس؛ فروغی، فضل‌اله (۱۳۹۶). *آیین دادرسی کیفری ۱*، چ دوم، تهران: میزان.
۲۹. ناجی زواره، مرتضی (۱۳۹۴). *دادرسی بی‌طرفانه در امور کیفری*، چاپ دوم، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۳۰. یوسفی، ایمان (۱۳۹۵). *آیین دادرسی کیفری براساس قانون آیین دادرسی کیفری جدید*، چ دوم، تهران: میزان.

ب) انگلیسی

31. Butler sloss, Elizabeth; Hall, Ananda (2002). "Expert witnesses, courts and the Law", *journal of the royal society of medicine*, London, Vol. 95.
32. Garner B.A. (Editor), *Black laws dictionary*, (7th Edn, West publishing Co. 1999)

33. leslie, Ophelia; Young, Susan; Valentino, Tim; Gudjonsson, Gisli (2007). "criminal barristers opinion and perceptions of mental health expert witness", *the journal of forensic psychiatry and psychology*, published online www.tandfonline.com, Routledge, Vol. 18,344-410.
34. Mendez, Miguel (2002). "expert testimony and the opinion rules", *University of Sanfrancisco law review*, Sanfrancisco, Vol. 37.
35. Ng, Gar Yein (2014). "Study of the role of experts in judicial systems of the council of Europe member states", European commission for the efficiency of justice working group on the quality of justice, Strasbourg.
36. Swann, Alice (2002). "the role and duties of the expert witness", *Child care in practice*, published online www.doi.org. 28 jun 2010, Vol. 8.
37. W.Grim, Paul (2018). "Challenges facing judge regarding expert evidence in criminal cases", *Fordham*, Vol. 86
38. www.duhaime.org/legal-dictionary/E/Expert-witness.asp.